

Dario Vuger

(doktorand) Sveučilište u Ljubljani, Filozofski fakultet, Odsjek za filozofiju
Ivanić-Grad, Hrvatska
dvuger@gmail.com

Tehnologija kao kultura – tehnika kao gesta: kritika kibernetičkog projekta kod Simondona i Heideggera

Sažetak

U naslovljenom radu autor će predložiti novo čitanje Heideggerova promišljanja tehnike utemeljenog na kritici kibernetike Gilberta Simondona kao glavnog oponenta filozofiji Norberta Wienera, čiji je misaoni projekt gotovo samostalno uspostavio znanost upravljanja informacijskim sustavima kao krovnu disciplinu moderne znanosti uopće. Simondon predlaže zasnivanje tehno-kulture otvorenih mašina u kojem se čovjek pronalazi kao tehničar i mehanolog novog društvenog sklopa. No za takav projekt potrebno je ponajprije razviti radikalno disruptivan odnos prema svakodnevnom jeziku koji u sebi krije sredstva za novo osmišljavanje našeg odnosa prema svakodnevnim izazovima tehno-znanstvenog ovladavanja svijetom.

Ključne riječi: tehnologija, kultura, filozofija, kritika, kibernetika, tehno-kultura, Simondon, Heidegger.

1. Uvod

Fenomen tehnologije u suvremenoj se filozofiji pojavljuje s inauguracijom kibernetike kao nove paradigme suvremene znanosti polovinom dvadesetog stoljeća, a koja svoje utemeljenje pronalazi u novom ontološkom pojmu informacije. Kibernetiku kao znanost upravljanja informacijama uspostavlja američki matematičar i filozof Norbert Wiener sa svojom knjigom *Cybernetics: or control and communication in the animal and the machine* objavljenom 1948. godine. Upravo je ova knjiga - kao i niz drugih Wienerovih intervencija - implicitno oblikovala suvremenu kulturu kao tehno-znanstveni sklop u kojem se moderna znanost i suvremena tehnologija naizgled isprepliću gotovo do poistovjećenja. Dovoljno je osvrnuti se oko sebe kako bi se jednoznačno uvidjela i odredila presudnom za svo djelovanje naša svakodnevna ovisnost o raznim tehnološkim aparatima čija je bitna zajednička osnova upravo informacijsko-komunikacijski, odnosno kibernetički sklop s njegovim ključnim operacijama računanja, programiranja i vizualiziranja. Tehno-kultura, odnosno totalna prevlast kibernetičke paradigme nad svim aktivnostima suvremenog društva u okolnostima normalizacije virtualnih i umjetnih doživljaja opisana je u suvremenoj filozofiji pojavom tehnosfere kao procesa kojeg Žarko Paić opisuje samoorganizacijom - a valja dodati i re-organizacijom - života u formi umjetnog uma¹⁴².

Kibernetičkoj znanosti prethodi nekoliko ključnih pojava kojima započinje suvremeno tehno-znanstveno doba koncem devetnaestog, odnosno početkom dvadesetog stoljeća. Dakako, ovdje se prije svega radi o uspostavljanju moderne fizike, a iz koje će proizaći sve paradigme suvremene znanosti; od zakona termodinamike i atomske fizike do teorije relativnosti i kvantne mehanike, moderna fizička teorija unijela je temeljit razdor u samorazumljivost bitnih pozicija s kojih su se formirali pogledi na svijet još uvijek utemeljeni u metafizici i figuri natur-filozofa¹⁴³. Nakon što je fizika otišla onkraj fenomena vidljivih prostim okom te uz pomoć statistike i proračuna unijela neočekivanu (pred)vidljivost u sustav znanja o najsitnijim česticama, prošlosti svemira i budućnosti života bjelodanom je postala činjenica kako fizika i meta-fizika predstavljaju lice i naličje fenomenskog sklopa u kojemu više nema mjesta za filozofa kao mislioca. Njemu nasuprot - u izostanku predmeta mišljenja, odnosno čuđenja koje nije vođeno proračunom i fizičkom teorijom - nastupa istraživač¹⁴⁴, znanstvenik koji svoja opažanja komunicira putem univerzalno primjenjivih znanstvenih načela: vizualizacije i misaonog eksperimenta. Naime, osim što svoje mjesto imaju u stvarnom znanstvenom radu, vizualizacija i misaoni eksperiment temelji su popularizacije znanosti i novih 'filozofijskih figura', popularnih znanstvenika čiji im istraživački status daje legitimitet za ulazak u svijet kulture već predisponirane za upijanje informacija koje imaju ponajprije komunikacijsku, odnosno razmjensku vrijednost prije nego li tradicionalno shvaćenu enciklopedijsku ili humanističku važnost u obrazovanju duha željnog znanja.

142 Žarko Paić (2015) *Treća zemlja: tehnosfera i umjetnost*. Zagreb: Litteris, str. 5.

143 Usp. Alfred North Whitehead (1976) *Nauka i moderni svet*. Beograd: Nolit, str. 200 i dalje.

144 Martin Heidegger (1969) *Doba slike svijeta*, Zagreb: Studentski centar Sveučilišta u Zagrebu, str. 11.

Kako bi se nove znanstvene teorije i područja istraživanja koja nadilaze mogućnosti ljudskih osjeta učinile naizgled bliskima našem doživljaju svijeta, misaoni eksperiment u modernu fiziku uvodi Ernst Mach, a do presudne važnosti u transformaciji suvremene znanosti dovodi ga Albert Einstein u svom radikalnom postavljanju teorije relativnosti kao nove fizičke paradigme početkom dvadesetog stoljeća. Problem misaonog eksperimenta uvidio je tako u ranim danima razvoja suvremene znanosti i filozof Henri Bergson, koji je u svom djelu *Durée et simultanité* iz 1922. izravno osporio mnoge pretpostavke nove teorije koje su do toga trenutka uvelike ovisile o pretpostavkama iznesenim upravo kroz misaoni eksperiment kao vizualizaciju¹⁴⁵ proračuna koji nisu imali eksperimentalnu potvrdu znanstvene zajednice, ali su zato mogli presudno utjecati na popularnu percepciju znanstvenog i filozofijskog svjetonazora. Upravo ovu temu kao presudnu za razumijevanje biti suvremenog doba preuzeti će petnaestak godina kasnije Martin Heidegger u svom glasovitom predavanju o *Dobu slike svijeta* iz 1938., a koje će po objavi i neospornom preinačenju s obzirom na njegove druge tekstove iz toga vremena, 1950. godine postati ponajvažnijim kritičkim tekstom suvremene filozofije u kojemu pojam slike, a kasnije i pojam tehnike ima bitne karakteristike informacije, odnosno elemenata kritike kibernetičkog projekta. Taj je projekt kod Heideggera, ali i nekih drugih komentatora promotren sa polazišta egzistencijalne fenomenologije kao svojevrsne filozofske prakse, odnosno puta i zadatka mišljenja kao odgovora na opću tendenciju društvene, kulturne i političke mobilizacije tehnologije s ciljem maksimiziranja učinkovitosti svih aparata ekonomske i političke moći.

Da bismo u potpunosti razumjeli radikalnost Heideggerova odgovora, razumijevanja koje izlazi izvan okvira ustaljenih obrazaca akademske interpretacije Heideggera kao filozofijskog larpurlartizma, potrebno je u ovdje naznačen kontekst izrazito dinamičnih zbivanja u zapadnom svijetu tijekom prve polovine dvadesetog stoljeća pobliže objasniti i uvesti dva filozofska poimanja informacije. Između Norberta Wienera i njegova presudna utjecaja na modernu tehnologiju i Heideggera stoji tako filozofski izazov i još nedovoljno tematiziran doprinos francuskog filozofa Gilberta Simondona, koji će otvoriti vrata ove rasprave cijelom nizu suvremenih autora počevši sa Gillesom Deleuzeom te s vrhuncem u poticajnim djelima filozofa tehnike Bernarda Stieglera.

2. Wienerova pozicija

U nešto više od petnaest godina, Norbert Wiener (1894-1964) je objavio tri utjecajne knjige o kibernetici ne samo kao novoj znanstvenoj disciplini, već prije svega kao novoj društvenoj činjenici, a čemu svjedoče i sami naslovi knjiga poredani kronološkim redoslijedom: *Cybernetics: or control and communication in the animal and the machine* (1948), *The human use of human beings* (1950) i *God & Golem Inc.: A comment on certain points where cybernetics impinges on religion* (1964). Wienerova filozofija - kao što sugeriraju spomenuti naslovi - bavi se društvenom primjenom kibernetike na način koji je svojstven razvoju znanosti oko polovine prošlog stoljeća. To nije samo

¹⁴⁵ Na više mjesta u svojoj kritičkoj ekspoziciji teorije relativnosti Bergson predbacuje novoj fizičkoj teoriji “kontaminaciju slikom” i raznim drugim “fikcijama”. Usp. Henri Bergson (1965) *Duration and simultaneity - with reference to Einstein's theory*, New York: The Bobbs-Merrill company, str. 10, 31, 38, 44, 64-66, te posebno 80. i dalje.

doba velikih tehnoloških proboja, već i otkrića u mikro- i makro- područjima fizike i njene teorije, a odakle u popularnu svijest - posredstvom novih znanstvenika-filozofa i znanstvenika-esejista kao paradigme popularne publicistike toga vremena - dolazi ideja o entropičnosti svemira, planete, društva i života uopće, a odakle suvremena fizika postaje ona koja kroz populaciju sije strah i egzistencijalnu nelagodu koju je stoljećima ranije sijala crkva sa svojim pripadajućim eshatologijama, da bi se uspostavila upravo kao okvir svog kulturnog i intelektualnog zbivanja uopće.

Wienerova filozofija rastvara spoznaje moderne fizike i čini ih funkcionalnim u pogledu održanja društvenog poretka i smisla kroz informatičku obradu života kao informacijsko-komunikacijskog sistema¹⁴⁶. Temelj tog promišljanja nije samo pojam informacije, ali jednako tako nisu niti pojam mreže, povratne sprege (feedback), niti drugi mehanizmi unutarnje kontrole entropije. Na taj način tehnologija zadobiva naizglednu humanost i postaje naličjem čovjekove kulture u obliku crne kutije - još jednog religijskog-tehnološkog-estetičkog motiva - onkraj koje, u dubini svemira kao i dubini teorijske fizike stoji samo čisti kaotični besmisao svejednosti i istovremenosti (ne) postojanja. Wiener borbu protiv entropije predstavlja kao novi horizont smisla u kojem fenomen i znanost informacija ima odlike utemeljujuće društvene znanosti i kulturne činjenice¹⁴⁷. U tom smislu, Wienerovu filozofiju možemo opravdano smatrati i prvom post-humanističkom teorijom. Organizam, viđen kao informacija, odnosno sistem uzoraka koji se suprotstavlja kaosu (bez-smislu i sve-jednosti)¹⁴⁸ utemeljuje ovaj program koji određene svoje osnove preuzima već od mehanicističke i racionalističke filozofije Descartesa i tako se pojavljuje vrhuncem moderne filozofije, odnosno njenim krajnjim proizvodom, a odakle se naziru jasne granice 'zapadnjačkog intelektualnog projekta' kako će ga godinama kasnije kritizirati radikalna struja francuske post-marksističke filozofije u provenijenciji Guya Deborda¹⁴⁹.

3. Simondonova tehnološka filozofija

Nasuprot Wieneru, u doba kada njegova filozofija i znanost kibernetike postaju utemeljujućom društvenom i prirodnom znanosti novog doba, a usporedno sa Heideggerovom fenomenologijom, Gilbert Simondon (1924-1989) razvija filozofiju informacije u posve drugačijem fenomenološkom i tehnološkom ozračju. To se ozračje direktno nadopunjuje i prožima s Heideggerovom filozofijom kao fundamentalnom ontologijom svakodnevnog života, a kako je Heidegger sam opisuje u *Bitku i vremenu*, odnosno *Prolegomeni za povijest pojma vremena* godinama ranije. Pa iako su suvremenici, Simondonova filozofija ostaje najvećim dijelom ograničena na recepciju unutar uskog kruga suvremene francuske filozofije. Njegova ispitivanja psiho-biološke geneze individue, odnosno psiholoških i kolektivnih procesa individuacije izvedeni su u totalnom ozračju morfologije i ontologije tehnike koju sam pak izvodi kao humanističku mehaniku - tehnologiju. Ne treba pritom zaboraviti

146 Erik Davis (2004) *TechGnosis: Myth, Magic, Mysticism in the age of information*. New York: Harmony books, str. 104 i dalje.

147 Noebert Wiener (1954) *Human use of human beings*. New York: Doubleday Anchor Books, str. 21.

148 Ibidem, str. 95.

149 Guy Debord (1999) *Društvo spektakla i Komentari uz društvo spektakla*. Zagreb: Arkzin, str. 41.

da Simondon svoju filozofiju izvodi iz neposredne prakse; on nosi kutu, rastavlja i sastavlja strojeve, proučava njihovo funkcioniranje i kritički pristupa njihovoj organizaciji i uporabi, njegov je kabinet tehničko-inženjerska radionica¹⁵⁰.

Simondonovo najznačajnije djelo objavljeno u cijelosti za njegova života je *Du mode d'existence des objets techniques* iz 1958. godine, a koje je godinama po izlasku popularizirano ponajprije u Gillesa Deleuzea koji se u formiranju svoje filozofije obilato koristio Simondonovim nalazima. Ondje Simondon radikalno preispituje adekvatnost suvremene kulture, a na taj način i filozofije same da na autentičan način adresira fenomen tehnologije, tehničkog unapređenja života na svim razinama, zagovarajući određenu tehničku kulturu nasuprot idiomatskoj tehničkoj racionalnosti tehnokratskog projekta Norberta Wienera: "Najznačajniji uzrok otuđenja u suvremenom svijetu leži u [tome] krivom razumijevanju stroja, a to otuđenje nije uzrokovano strojem već ne-poznavanjem njegove prirode i biti kroz njegov izostanak iz svijeta značenja i zatiranja sa liste vrijednosti i ideja koje čine kulturu."¹⁵¹ U potrazi za novim kulturnim oblikom koji će u čovjekov okoliš uvesti nove forme iskustva Simondon je osmislio projekt koji ima osobine fundamentalno-fenomenološkog istraživanja, ali i one manifesta nove tehnološke kulture. Tehnički mentalitet, tehnička realnost i tehnička kultura tri su aspekta¹⁵² ove preobrazbe u čijem razlaganju Simondon u suvremenu filozofiju uvodi čitav niz terminoloških noviteta, ponajprije uvođenja tehnološke terminologije u filozofski diskurs, te dodjeljujući nova značenja već postojećim pojmovima preuzetim iz tehničkih znanosti, a upravo s ciljem humaniziranja i harmoniziranja čovjekova odnosa s onim mašinskim i tehničkim. Tu funkciju Simondon vidi u ulozi "psihologa, odnosno sociologa mašina, kojeg bismo mogli nazvati i mehanologom"¹⁵³.

Glavnina Simondonova filozofskog djela pojavljuje se usporedno s objavom Heideggerovih (1889-1976) glasovitih predavanja, *Pitanju o tehnicima* (predavanje održano 1949. objavljeno prvi puta 1954. godine) i *Dobu slike svijeta* (predavanje održano 1938. objavljeno prvi puta 1950. godine). U njima se u posve sažetom, ali stoga i na istaknutom mjestu ogleda osobitost njegove fenomenološke metode. Upravo u činjenici da se Heidegger pri objavi svojih predavanja vraća tekstovima, revidira ih i ponovno poentira u skladu sa zahtjevima koje pred mišljenje postavlja vrijeme kojem filozof svakodnevno nazoči, daje nam znak kako se fenomenološka obrada teme ponajprije bavi stalnim pro-mišljanjem i pre-mišljanjem oko fenomenskog obuhvata u kojem filozof djeluje prakticirajući sukladno nalazima iz svakodnevnog života. To se premišljanje, osim okolišanja naziva i stilskom figurom cirkumlokucije, odnosno perifraze. Stalno vraćanje, preinačenje i propedeutička narav Heideggerovih tekstova svjedoči o tome kako se krajnji izraz fenomenologije nalazi onkraj svakog filozofskog nastojanja, odnosno da je i sama fenomenologija prolegomena za određenu filozofsku praksu:

150 Usp. Jean-Hugues Barthélémy (2014) *Simondon*. Paris: Les Belles Lettres.

151 Gilbert Simondon (2017) *On the mode of existence of technical objects*. Minneapolis: Univocal Publishing, str. 10.

152 Arne de Boever et al. (ur.) (2012) *Gilbert Simondon: Being and technology*. Edinburgh: Edinburgh University Press, str. 8.

153 Gilbert Simondon (2017) *On the mode of existence of technical objects*. Str. 160.

“U [toj, fundamentalno ontološkoj i svakodnevnoj, op.a.] eksplikaciji tubivanja naići ćemo na čitav niz formulacija koje u prvi mah imaju karakter čudnovatog, i prije svega možda baš u formulaciji imaju karakter okolišanja. No taj nesklad u formulaciji i odredbi leži u samoj temi i načinu istraživanja. Naime, jedno je izvještavati pripovjedno o bivstvujućem, a nešto posve drugo shvatiti bivstvujuće u njegovu bitku. Za ovaj posljednji zadatak (...) često ne manjkaju samo riječi već uopće i gramatika...”¹⁵⁴

Tome, dakako, posebno prilazi kasni Heideggerov tekst o *Kraju filozofije i zadatku mišljenja* u kojemu govorimo prije svega o potrazi za novim mjestom određene prakse koju je predstavljala filozofija do trenutka njene realizacije u kibernetici kao utemeljujućoj znanosti novoga vremena, a iz koje proizlazi i nova intelektualna praksa koja više nije svodiva niti usporediva sa filozofijom, iako se tim imenom i dalje može slobodno koristiti. Napuštanje filozofije u Heideggera je deklarativno upravo zbog pokušaja očuvanja mišljenja koje u suvremeno doba stoji nasuprot vizualizacije, odnosno in-formacije, a što je implicitna tematika *Pitanja o tehnicima*.

4. Heideggerovo poimanje informacije

Namjera je ovog istraživanja ukazati na novo i cjelovito čitanje Heideggerova odnosa prema fenomenu tehnike koji počiva na promišljanju njegova djela s polazišta analize historijski i kulturno relevantnih motivacija koje pogone Heideggerove interese u filozofiji, ali jednako tako i analize stila koji ima obilježja upravo filozofske prakse mišljenja nesvodive na zahtjeve tzv. znanstvene analize. Promišljajući Heideggerovu filozofiju tehnike, odnosno fenomenologiju tehnologije, na taj način dolazimo do sljedećeg otkrića: Središnji pojam za Heideggerovu filozofiju u cjelini – nakon teksta *Pitanje o tehnicima*, odnosno revizije predavanja o *Dobu slike svijeta* – postaje pojam *informacije*, a o kojem se progovara posredstvom ekstenzivne i intenzivne uporabe perifraze, odnosno okolišanja kao metodološkog aparata u fenomenološkoj eksplikaciji fenomena. To ćemo dokazati i obraniti ne kao prijedlog, već kao jedino moguće čitanje Heideggera u kontekstu suvremene filozofije i zahtjeva koje novi tehnološki fenomeni stavljaju pred mišljenje i djelovanje u i o svijetu. Jednako tako, radi se o jedinom mogućem čitanju koje u potpunosti poštuje implicitne zadatke koji proizlaze iz Heideggerove filozofije shvaćene kao projekt prevladavanja metafizike, ostajući tako vjerni duhu i kontekstu Heideggerova filozofiranja.

Utemeljenje za sljedeće razmatranje je trojako:

1. Povijesno-kulturno; s obzirom na evidentan manjak - koji ne treba niti posebno isticati - razmatranja intelektualnog i kulturnog konteksta u kojem se Heideggerovo filozofiranje pojavljuje. Heidegger nije larpurlartistički filozof, a njegov rad odgovara na društvene i kulturne promjene bez kojih eseji poput *Pitanja o tehnicima*, *Doba slike svijeta*, ali i njegovo središnje djelo *Bitak i vrijeme* ostaju neshvatljivi za suvremenog čitatelja. To je, dakako, najvidljivije u razabiranjima Heideggerove motivacije da se bavi fenomenom vremena u većem djelu svojih

¹⁵⁴ Martin Heidegger (2000) *Prolegomena za povijest pojma vremena*. Zagreb: Demetra, str. 171.

radova. Intelektualna klima devetnaestog i početak dvadesetog stoljeća u svakom je pogledu klima suočavanja sa temeljitim promjenama pogleda na vrijeme, a time i bitnom izmjenom kulturne dinamike koja će u konačnici rezultirati velikim političkim i ekonomskim prekretnicama prve polovine dvadesetog stoljeća¹⁵⁵. Heidegger se u tom smislu bavi pitanjima od središnjeg značaja za svakodnevni život svoga vremena.

2. Etimološko-stilsko; jednako je neosporna Heideggerova vezanost za jezik kao elementarni izraz duha, odnosno mišljenja kao otvorenosti¹⁵⁶. Etimologije - često eksperimentalne u naravi - za njega imaju značaj ukazivanja na način na koji jezik samo-izražava mišljenje koje u suvremeno doba dolazi u nesrazmjer s onim što čovjek kroz jezik ustvari izražava. Onkraj pukog informiranja i komuniciranja, riječi koje koristimo da bismo opisali svijet u kojem se nalazimo kao i način na koji ih upotrebljavamo, treba uzeti holistički i opisivački, kao ekstenzivna svojstva mišljenja. Uporaba etimološke analize u fundamentalnom ontološkom istraživanju upravo je opisivačka i ekstenzivna u naravi, a cilj joj je raspisivanje - okoliš-anje - fenomenskog teritorija i na taj način određeno psihogeografiranje koje ne želi definirati-zatvoriti područje, već ga upravo rastvoriti novim uporabama i razumijevanju koje graniči sa poetskim, iako na njega nije svodivo. Taj se pristup ogleda posebno u Heideggerovoj radikalnoj uporabi pojma Dasein kao središnjeg pojma svoje zrele filozofije, a koji je svakodnevni - vernakularni izraz - u njemačkom jeziku najbliži značenjem našem izrazu i svakodnevnoj uporabi (u izvedenicama) pojma prisutnosti. Kroz ekstenzivno okolišanje pojmom Dasein, njemački će čitatelj zasigurno iz iskustva čitanja *Bitka i vremena* izaći sa produbljenim razumijevanjem i savjesnijim, odnosno pažljivijem odnosu prema naizgled trivijalnom elementu svakodnevnog govora, a koji sada ima egzistencijalnu težinu i stoji u središtu doživljaja svijeta (kao Prisutnosti).
3. Filozofsko-kibernetičko; činjenica da Heidegger prvi u povijesti suvremene filozofije razumije i eksponira - odnosno u svojoj opsežnoj bibliografiji bilježi - način na koji su fundamentalna otkrića moderne fizičke teorije i radikalne promjene načina života od početka dvadesetog stoljeća povezane sa i presudne za razumijevanje suvremene kulture, znanosti i politike. Tome je tako iz očitovanja njegove primarne preokupacije s pojmom i fenomenom vremena, a koje samo kao problem proizlazi iz otkrića moderne fizike koja je zauzvrat zadužila razvoj suvremene tehnologije koja nije ograničena razvoj super-preciznih satnih mehanizama, već i posrednim putem utjecala presudno na globalizaciju i opću mobilizaciju kapitala (kulturnog, ljudskog i ekonomskog) na području čitavog planeta upravo kroz sinkronizaciju i komodifikaciju vremena. Moderni pojam vremena, kako je tumačen u modernoj fizici, slika je i sinonim za suvremenu tehnologiju koja je bitno određena kibernetičkom znanošću.

155 Jacques Attali (1992) *Povijest vremena*. Zagreb: August Cesarec, str. 284 i dalje.

156 Martin Heidegger (1971) *Poetry, Language, Thought*. New York: Harper Perennial, str. 71.

Opravdanje za ovako utemeljeno promišljanje Heideggerova djela uvelike proizlazi iz već spomenute činjenice kako filozofija nije larpurlartistička disciplina, a da se misao u vremenu oblikuje kroz okoliš ideja koje čine suvremenu kulturu na određenom mjestu i u određenom vremenu, pa tako i filozofiji pripada mjesto kompleksnog rezultata misaone aktivnosti koja nije naprosto svodiva na zbroj svojih dijelova, već s njome čini nadređenu cjelinu. To ćemo opisati i oprimirati na slučaju trojako razmatranja još jednog termina središnjeg za Heideggerovu filozofiju, a ujedno termina na kojem se jasno očituje jalovost suvremenog akademskog pristupa razumijevanju Heideggerove filozofije.

Upravo je krivi prijevod Heideggerova ključnog termina u pogledu njegove filozofije koja se može nazvati i fenomenologijom tehnologije - *Gestell* kao *en-framing* u engleskom i *postav* u hrvatskom jeziku - ponajbolji pokazatelj spektakularnog stanja društva u trenutku kada neprobojne granice suvremene znanosti počinju poprimati oblike novog spekulativnog zamaha u kojem se teoretičari fizike otkrivaju kao novi filozofi i mistici suvremenog doba. Tu je pojavu već šezdesetih godina, usporedno sa recepcijom znakovitog Heideggerovog eseja o *Kraju filozofije i zadaći mišljenja* (1964) opisao francuski teoretičar Guy Debord u svojoj knjizi *Društvo spektakla* (1967) u kojoj ističe kako je spektakl upravo 'nasljednik svih slabosti zapadnjačkog filozofskog projekta', a koji je 'stvaran život pogurao u spekulativni univerzum'¹⁵⁷.

Povijesno-kulturni nalaz pokazat će nam kako u vremenu u kojem Heidegger objavljuje svoj esej o tehnici rasprava o novim pojmovima i fenomenima suvremenog društva zadatak koji proizlazi iz opće društvene mobilizacije suvremene tehnologije kao primijenjene znanosti. Max Bense, primjerice, svoju informatičku estetiku završava već 1954., a koja će do 1960 i njenog petog toma obuhvatiti sve tehnološke fenomene koji će označiti prvi proboj tzv. cyber-kulture u suvremenu umjetnost posredstvom pokreta *BIT internationale*. Pojam informacije u tom trenutku više nije društveni novitet, već činjenica i nova elementarna čestica društvene razmjene. Heidegger - između ostalog i kao obrazovani matematičar - nije ostao slijep za tu činjenicu i jasno nam je kako naš zaključak oko temeljne motivacije za raspirivanjem jednog eseja o suvremenoj tehnici i modernoj znanosti mora u svom središtu imati upravo pojam informacije, a ne tehno-pesimističke i reakcionarne tonove koji mu se inače predbacuju. U suprotnom ne bismo uopće mogli pristupiti tumačenju Heideggera kao istinskog filozofa svoga vremena. Ako Heidegger s *Gestell* jasno želi ukazati na i tematizirati čovjekov odnos s fenomenom tehnike (informacije) koja se kao način otkrivanja ipak svugdje bitno ograničuje na 'tehničku' uporabnost, onda je sam termin *Gestell* trebao biti preveden sa *in-forming*, pošto je *Gestell* pojam u svakodnevnoj uporabi, odnosno pripada vernakularnom jeziku i spletu pojmova *Gestell* (okvir), *stellen* (smjestiti), *ge-stellen* (sa-staviti, sabrati). Ovdje se, dakle, radi o pitanju prijevoda u duhu jezika kao i u duhu Heideggerovog filozofskog projekta. Ne postoji niti jedno opravdanje koje bi dopuštalo da se vernakularni termin u prijevodu zamjeni neologizmom. To je posebno neopravdivo u slučaju Heideggerova središnjeg pojma *Dasein* koji je u nas najčešće preveden sa pojmom *Tu-Bitak* koji izvan filozofijske rasprave nema nikakvoga značenja.

¹⁵⁷ Guy Debord (1999) *Društvo spektakla i Komentari uz društvo spektakla*. Str. 41

Na taj način, znamo li da Heideggeru pojam informacije nije bio stran i, dapače, kako je upravo pojam informacije kao neologizam ključ razumijevanja naizgled neobične i hermetične uporabe pojma *Gestell* u tekstu koji se neposredno bavi fenomenologijom tehnologije, etimološko-stilsko razumijevanje njegova glasovita teksta mora poteći upravo od poistovjećanja dvaju pojmova. Što time Heidegger želi kazati? Prije svega to, da pojam informacije ne ukazuje ni na šta što već nije posve jasno unutar jezika kojim svakodnevno opisujemo fenomene iz neposrednog iskustva. Koristeći, dapače, pojam informacije bez jasnog razumijevanja onog bitnog u samom pojmu, ostajemo slijepi za čitav niz posljedica koje proizlaze iz svođenja mišljenja na komuniciranje. Mišljenje u Heideggerovom projektu ima, dakako, karakteristike okolišanja¹⁵⁸, a i to okolišanje ne susrećemo samo u praksi, već kroz Heideggerov način raspisivanja problema svakodnevnog života kao fenomenološke propedeutike koja priprema i opisuje područje, gradi mapu motiva, etimoloških i ontoloških stranputica koje valja imati na umu kada se spremamo staviti ukoštac s razumijevanjem fenomena suvremene svakodnevice. Ono ne vodi puko ka razumijevanju i dekonstrukcijskoj analitici našega stanja, već prije svega pažljivom i savjesnom obliku mišljenja koje svoj izraz ima u jeziku kao filozofskoj praksi. A odatle nas ponovo vraća ka temeljnom obratu svoje filozofije tehnike: *Gestell* je kao oblik sakrivanja/otkrivanja bitka pojam nesvodiv na po-stavlje, već ima svu procesualnost tehničke konstrukcije i tendencioznost znanstvene vizualizacije kroz koje bitak nije samo uklopljen u neki okvir ili naprosto postavljen tako da se ono bitno razumije samo kao izvor energije¹⁵⁹. *Gestell* in-formira bitak, tehnologija u svojoj epohalnoj otvorenosti pre-oblikuje bitak prema slici moderne znanosti, zaokružuje ga oblikom pripadnom ograničenjima njene tehnologije i na taj način tek postavlja u bitno ograničenje. To bitno ograničenje je ništa drugo nego odvajanje bitka od njemu vlastita vremena, odnosno *Prisutnosti*. Tamo gdje vlada informacija, stalno preoblikovanje i vizualizacija, više nema govora o stvarnoj prisutnosti, pa tako i govor o 'stvarnom životu' kao izrazu bitka postaje jalov, a naš jezik sve više stran i naizgled neadekvatan da obuhvati razmjere suvremenog doživljaja svijeta.

Taj nas nalaz dovodi, na kraju i do filozofsko-kibernetičke činjenice da je ovaj oblik razumijevanja Heideggerova teksta o tehnici konsekventan upravo s obzirom na premise i fenomenološka utemeljenja uspostavljena već u *Prolegomeni* i *Bitku i vremenu*, te da na taj način nema govora o 'kasnim', 'ranim' ili ikakvim drugim fazama Heideggerova mišljenja, već singularnoj liniji razvoja. Ono bitno pripada jedinstvenom projektu prevladavanja filozofije koje nije samo dio Heideggerova zadatka mišljenja već je važnim dijelom mnogih drugih filozofija koje su na sličan način tematizirale posljedice novog poimanja vremena, te novih znanstvenih paradigmi uspostavljenih početkom dvadesetog stoljeća, a koje će nas do danas zadužiti posve novim društvenim i spoznajnim oblikom -

158 Martin Heidegger (2000) *Prolegomena za povijest pojma vremena*. Str. 71

159 Ovdje Heidegger posjeduje 'tehnološku intuiciju' (Simondon) kojom kritički razumije kako je i energija uopće oblik informacije, a što ne bi bilo samo po sebi razumljivo da prije toga sam termin informacija nije 'preveo' u doslovnom obliku u izraz primjeren njemačkom jeziku, odnosno primjerenom mišljenju iz duha jezika i mišljenja samog. Usp. Martin Heidegger (1972) "Pitanje o tehnici", u: Uvod u Heideggera. Zagreb: Centar za društvene djelatnosti omladine RK SOH, str. 100 i dalje.

tehnosferom. Jedan od takvih mislioca zasigurno je bio i Henri Bergson, dugo nakon njega Guy Debord, ali jednako tako i Gilbert Simondon čija filozofija tehnologije stoji upravo kao dokaz da razvojna linija fenomenološke misli koja je do sada pripisivana Heideggerovoj filozofiji nije izoliran projekt, te da se upravo u Simondonovu slučaju ona - neovisno od Heideggera - približava u najvećoj mjeri vrsti djelovanja koje je u jednakoj mjeri i mišljenje i praksa. U oba slučaja, doduše, jasno je kako bez kibernetičkog prevladavanja filozofije kao kulturnog fenomena i pogleda na svijet ovako radikalni odgovori na pitanje o tehnologiji zasigurno ne bi bili formulirani. S jedne strane zahtjeva se prevladavanje filozofije praksom mišljenja (Heidegger) kao fenomenologijom svakodnevnog života, te s druge strane prevladavanje kulture mehanologijom i novom tehničkom kulturom (Simondon) kao nužnom nadogradnjom jezika (kulturne infrastrukture) onkraj informacijsko-komunikacijskog sklopa društvenog spektakla.

Time se, dakako, želi skrenuti pažnja na činjenicu da Heidegger ne izabire *Dasein* i *Gestell* kao središnje pojmove svoje fenomenologije zbog filozofijske vrijednosti i inovacije pojmovnog aparata filozofije na uzroku. Potpuno suprotno, ono što je od središnjeg značaja ovdje jest svakodnevnost i svjetovnost (*mundane*) pojmovnog aparata koji njegovu filozofiju čini prije svega *radikalno jednostavnom* i to upravo u njegovanju stava kako je jezik nositelj misli, a ne suprotno. Naknadno po-filozofljenje Heideggerove terminologije u prevođenju s njemačkog na druge jezike nije stoga samo krivo, već je i zlokoban presedan koji čin prevođenja izokreće u interpretaciju prema potrebama određenog kruga i opsega interesa koji je unaprijed jalovo postavljen. *En-frame* u engleskom i *Postavlje* u hrvatskom izrazi su u potpunosti uokvireni njihovom filozofijskom uporabom i u potpunom su nesrazmjeru sa svakodnevnom uporabom pojma okvira (*Gestell*), uokvirivanja, i sl. Prevodilaštvo ovdje zakazuje upravo iz zadanosti kibernetičkog projekta koji - nastavljajući razvoj svjetonazora koji u središtu imaju vizualizaciju kao bit modernog doba - favorizira specijalizaciju i informatizaciju mišljenja na način da se u konačnici od svakog fenomena isporučuje samo slika koja je u ovom slučaju, dakle, *samo slika* filozofije Martina Heideggera. U tom je pogledu kritika kibernetičkog projekta kod Heideggera u bitnom smislu kritika suvremenog svjetonazora koji oblikuje naš odnos prema fenomenima svakodnevnog života, a iz čega nije isključena i sama filozofija. Upravo je zato za bit moderne znanosti - a tako i modernog doba - u njenom informacijsko-komunikacijskom sklopu izabrana slika: "Slika svijeta, bitno pojmljena, ne misli stoga neku sliku o svijetu, već svijet poima kao sliku. (...) u poništenju velikih udaljenosti zrakoplovom, u slučajnom predstavljanju stranih i udaljenih svjetova u njihovoj svakodnevnosti, koje se dade proizvesti okretom ruke na prijemniku."¹⁶⁰

160 Martin Heidegger (1969) *Doba slike svijeta*. Str. 21, 26.

5. Mehanologija

U konačnici, sam pojam tehnike kod Heideggera ukazuje na gestualnu narav njegova fenomenološkog istraživanja kojim se implicitno ukazuje na neadekvatnost kibernetičkog projekta da ovlada fenomenom tehno-znanstvenog unapređenja života i adekvatno odgovori na izazove transformacije kulture u onome što će se kasnije nazvati informacijskom revolucijom u raznim inačicama: od univerzuma tehničkih slika (Vilem Flusser), Gutenbergove galaksije (McLuhan), internetske galaksije (Manuel Castells), grafičke revolucije (Daniel J. Boorstin) itd. Tehnika kao gesta sukladna je tako i Simondonovu nastojanju da na mjestu kulturalne bezobzirnosti i znanstvene tendencioznosti prema tehničkim predmetima zasnuje nov odnos prema tehnologijama svakodnevnog života koji će imati karakteristike nove kulturne prakse¹⁶¹. Na mjestu Weinerovog gotovo religijskog preskribiranja kibernetike kao horizonta mogućnosti ljudskog očuvanja u tehnološkom i znanstvenom napretku prema konačnom, ali i samo prividnom poistovjećanju ljudske i apsolutne egzistencije, Simondonova filozofija individuacije nadograđuje - kroz razumijevanje tada tek implicitne i nikako samorazumljive kompleksnosti tehnologije - kreativnu evoluciju koju je Bergson imao na umu kada je ukazivao na fundamentalne razlike misaonog pokreta i kinematičkih iluzija¹⁶² te znanstvenog i svakodnevnog pojma vremena¹⁶³, a koji zahtijevaju od nas neposredno osmišljavanje i prevladavanje krajnje diskretnog odnosa između mišljenja i prakse upravo kako bismo s brigom i razumijevanjem mogli pristupiti izgradnji autentičnog odnosa prema tehnologiji. "Filozofska misao mora izvesti integraciju tehničke realnosti u univerzalnu kulturu, utemeljujući *tehnologiju*."¹⁶⁴

Kod Simondona imamo ne samo posve nov kategorijski aparat, već i novo promišljanje naizgled samorazumljivog tehničkog vokabulara koji apelira ponajprije na praktičare novih tehnologija da prema svojim aparatima zauzmu filozofijski (savjestan i pažljiv, eng. *mindful*) stav i na taj način iz same svoje prakse razviju jednu mehanologiju, novu kulturnu disciplinu, odnosno kulturu brige koja želi ususret novoj tehnološkoj kulturi iznjedriti jedan autentičan odnos čovjekovog samoidentificiranja sa svojim tehničkim aparatima. Kultura prakse tehnologije mora biti bazirana na otvorenosti tehničkog aparata prema svim kreativnim zahtjevima čovjeka. U tom smislu govorimo o kulturi kao rezultatu kompleksnog odnosa čovjeka sa tehnologijom, a odakle nam dolazi kao jasan Heideggerov stav kako bit tehnike nije ništa bitno tehničko.

Tehno-kultura, odnosno tehnička kultura suprotstavljena je kulturi vizualizacija, odnosno kulturnoj politici - kako društveni spektakl naziva Heidegger¹⁶⁵ -, a što se vjerno reflektira i izvodi iz njegova prerađena teksta izlaganja *Doba slike svijeta* u kojem po prvi put imamo unutar fenomenološke obrade vizualne kulture obrađene i pojmove sistema, informacije i slike kao određujućih fenomena suvremenog društva, iako je čitava rasprava još uvijek zametena velom Heideggerovog specifičnog

161 Usp. Gilbert Simondon (2017) *On the mode of existence of technical objects*. Str. 157 i dalje.

162 Henri Bergson (1944) *Creative Evolution*. New York: Random House, str. 296 i dalje.

163 Usp. Henri Bergson (1965) *Duration and simultaneity - with reference to Einstein's theory*.

164 Gilbert Simondon (2017) *On the mode of existence of technical objects*. Str. 159.

165 Martin Heidegger, *Doba slike svijeta*. Str. 7.

literarnog filozofijskog izraza. Činjenica da bit moderne znanosti on nalazi u institucijama kroz koje znanstvenik dobiva *obavještenja* (*dosl. informacije*) u tekstu je eksplicitno suprotstavljena izrazu mudrosti koja je svojstvena kulturama pred-modernog doba utemeljenih upravo na strogom razlikovanju svijeta (života) i slike. No i sam izraz tehno-kultura je po sebi već vrsta metodičke primjene zadatka mišljenja koje kritički obrađuje sadržaj svakodnevnog života (tehnološke okovanosti, *uokvirenja* života - informiranja - njegove spektakularizacije) na način egzistencijalnog nalaza, odnosno izraza čiste volje da se iz vlastite nelagode izađe u područje ne-tehničke – ili radije post-tehničke - primjene i uporabe tehničkih aparata kao oblika zadovoljenja potrebe da se sa stvarima svakodnevnog života nalazimo u neposrednom odnosu. Tehnička kultura je u tom pogledu priručna kultura, kultura zadovoljenja (naše čežnje za) neposrednošću kroz razumijevanje otvorenosti svih tehničkih aparata. Ta otvorenost zahtjeva radikalno razumijevanje tehničkog jezika, oblikovanja i procesa koji se ogledaju jednako tako i u našem odnosu prema jeziku samom. U posve trivijalnom primjeru, to je razlika između svakodnevnog korištenja računala početkom devedesetih godina prošloga stoljeća i današnje potpune zavisnosti od pametnih mobilnih uređaja čije funkcioniranje u najvećoj mjeri ne razumijemo i ne poznajemo, iako je tzv 'korisničko iskustvo' na neviđeno visokoj razini. Ponovno imamo posla samo sa slikom (Heidegger) korisničkog iskustva i reprezentacijom znanja (Simondon) na mjestu 'prave stvari'. Dok je korisnik računala 90-ih morao poznavati 'jezik računala' koji mu je otvarao tako put za čitav niz predviđenih i nepredviđenih uporaba, današnji korisnik računala mora znati samo prepoznavati simbole koji upućuju na niz pred-programiranih radnji koje u konačnici kroje iskustvo korištenja na način osnaživanja poželjnih reakcija i uporaba određenog aparata, odnosno aplikacije: "tehnička kultura ne može se konstituirati bez razvoja određene mudrosti - koju ćemo zvati tehničkom mudrošću - u ljudima koji osjećaju odgovornost prema tehničkoj realnosti, ali koji ostaju oslobođeni od neposredna i isključiva odnosa s nekim pojedinačnim tehničkim predmetom"¹⁶⁶.

Tehno-kultura nije svodiva na tehnološki estetiziranu kulturu crnih kutija i dizajna, nije kultura post- ili trans- humanizma, nije kiber-kultura i ne objašnjava se terminima poput matrice, simulacije, spektakla... Tehnička kultura je idiomatsko prevladavanje kulture koja je - zajedno s filozofijom - izgubila svoje autentično mjesto, pa iako svugdje govorimo o kulturi i kulturama, više nigdje ne nalazimo jedinstvenost toga pojma i fenomena kao odraza ljudskog mišljenja i prakse. Tehničkom kulturom naziva se treći put, onkraj filozofije i onkraj tehnosfere, a koji za cilj ima prevladavanje informacijske i kibernetičke začaranosti svakodnevnog života konsekvantnim i krajnje radikalnim napuštanjem svih 'zaraženih' područja kulture, te okretanju ka ikonoklastičkim modelima uporabe tehnologije kao realiziranog okoliša života i mišljenja.

Na kraju, moramo primijetiti i upamtiti kako kibernetička znanost kao društvena primjena informacijske teorije na sve aspekte kulturnog djelovanja na duge staze upravo otvara vrata primijeni umjetne inteligencije (kao istraživanju) na mjestu sve zamislive misaone aktivnosti. Nije, dakle,

¹⁶⁶ Gilbert Simondon (2017) *On the mode of existence of technical objects*. Str. 159.

slučaj samo da razvijamo tehnologije koje će u konačnici moći ‘misliti’ i djelovati s obzirom na društvene i kulturne norme, već - kroz bitno nerazumijevanje tehničkih aparata i načina na koji oni upravljaju našim svakodnevnim životom - kontinuirano degradiramo fenomenalno raznolikost znanja, mišljenja i ljudske kreativnosti koju kroz informatizaciju i vizualizaciju svodimo na zajedničke kodove i nazivnike koji su na taj način strojno čitljivi i kompatibilni za nastup umjetnog mišljenja. Do danas, umjetna inteligencija - koja svagda ne razumije već uvijek i samo programira, koordinira i slobodno preslaguje podatke u nesagledivoj količini dostupnih informacija - stvorila je pjesme, scenarije, slike, dijaloge, tekstove, ali i postala dio ko-autorskih kolektiva u znanstvenom istraživanju¹⁶⁷ odakle nam relevantnost Heideggerova teksta o Dobi slike svijeta ponovno dolazi kao opomena iz prošlosti koja je imala daleko širu perspektivu i pogled na nesagledive posljedice koje tehnički napredna, ali tehnološki nezrela budućnost nosi za sve one koji imaju posla sa zadatkom mišljenja. Sada nam je jasno da je pojam svijeta s početka dvadesetog stoljeća izgubljen, te da je na njegovo mjesto suvereno nastupila njegova slika, no kako je u biti slike njeno postojanje kao sistem¹⁶⁸, jasno je u jednakoj mjeri da je to svijet u kojem upravo umjetna inteligencija gradi autentičniji odnos sa fenomenima svakodnevnog života nego mi i to upravo zato jer to jest njen svijet; svijet stalne izvedbe svijeta, a u kojem čovjek ima ulogu gledatelja, odnosno gosta.

Literatura:

Attali, Jacques (1992) *Povijest vremena*. Zagreb: August Cesarec.

Barthélémy, Jean-Hugues (2014) *Simondon*. Paris: Les Belles Lettres.

Bergson, Henri (1944) *Creative Evolution*. New York: Random House.

Bergson, Henri (1965) *Duration and simultaneity - with reference to Einstein's theory*, New York: The Bobbs-Merrill company.

Davis, Erik (2004) *TechGnosis: Myth, Magic, Mysticism in the age of information*. New York: Harmony books.

Wiener, Norbert (1954) *Human use of human beings*. New York: Doubleday Anchor Books.

Debord, Guy (1999) *Društvo spektakla i Komentari uz društvo spektakla*. Zagreb: Arkzin.

Simondon, Gilbert (2017) *On the mode of existence of technical objects*. Minneapolis: Univocal Publishing.

de Boever, Arne et al. (ur.) (2012) *Gilbert Simondon: Being and technology*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Heidegger, Martin (2000) *Prolegomena za povijest pojma vremena*. Zagreb: Demetra.

¹⁶⁷ Chris Stokel-Walker, “ChatGPT listed as author on research papers: many scientists disapprove”, u: <https://www.nature.com/articles/d41586-023-00107-z> (pristup: 29.1.2023.)

¹⁶⁸ Martin Heidegger (1969) *Doba slike svijeta*. Str. 33.

- Heidegger, Martin (1971) *Poetry, Language, Thought*. New York: Harper Perennial.
- Heidegger, Martin (1972) "Pitanje o tehnici", u: Uvod u Heideggera. Zagreb: Centar za društvene djelatnosti omladine RK SOH.
- Heidegger, Martin (1969) *Doba slike svijeta*, Zagreb: Studentski centar Sveučilišta u Zagrebu.
- Paić, Žarko (2015) *Treća zemlja: tehnosfera i umjetnost*. Zagreb: Litteris.
- Stokel-Walker, Chris (2023) "ChatGPT listed as author on research papers: many scientists disapprove", u: <https://www.nature.com/articles/d41586-023-00107-z> (pristup: 29.1.2023.).
- Whitehead, Alfred North (1976) *Nauka i moderni svet*. Beograd: Nolit.

Technology as Culture – Technics as Gesture: Critique of Cybernetics in Simondon and Heidegger

Abstract

In this paper, the author will propose a new reading of Heidegger's reflections on technology based on Gilbert Simondon's critique of cybernetics as a major opponent of Norbert Wiener's philosophy, whose thought project almost single-handedly established the science of information systems management as the grounding discipline of modern science. Simondon proposes the establishment of a techno-culture of open machines in which man finds himself as a technician and mechanologist of a new social nexus. But for such a project, it is first necessary to develop a radically disruptive attitude towards everyday language, which hides in itself the means to rethink our attitudes towards the everyday challenges of techno-scientific enframing of the world.

Key words: *technology, culture, philosophy, criticism, cybernetics, techno-culture, Simondon, Heidegger.*

This journal is open access and this work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.